

verslag van een veldonderzoek

TWEE NIEUWE MIDDENPALEOLITHEN UIT MANDER (OV.)

door de Archeoforum-redactie

Op 21 april 2002 zijn tijdens een excursie van de Steentijdwerkgroep Fryslân twee artefacten gevonden die stammen uit de periode van de Neandertaler: het middenpaleolithicum (125.000 tot 45.000 jaar). Dit gebeurde bij het Overijsselse plaatsje Mander. Artefacten uit deze periode zijn vergeleken met vondsten uit jongere perioden tamelijk zeldzaam. De vindplaats bij Mander is al langer bekend. Na de vondst van een vuistbijl, is in het verleden al eens uitgebreid veldonderzoek verricht door het BAI en zijn een twintigtal artefacten uit de tijd van de Neanderthaler aangetroffen.

Landschap en geologie

Het Overijsselse dorp Mander ligt zo'n 6 km ten noordwesten van Ootmarsum, op een steenworp afstand van de Duitse grens. De vindplaats bevindt zich op de helling van een stuwwal. Deze wallen zijn ontstaan tijdens de eindfase van de voorlaatste ijstijd, het Saalien. Nederland was toen voor een groot deel bedekt met ijs (ca. 150.000 - 125.000 jr. geleden).

Tijdens het afsmelten van het ijs, maar ook later door neerslag, zijn erosiedalen in de stuwwallen ontstaan. Op circa 1 km afstand van de vindplaats ligt een groot erosiedal dat wellicht tijdens de middenpaleolithische bewoning watervoerend is geweest.

Ook vlakbij de vindplaats zelf lijkt een erosiegeul aanwezig te zijn. Stapert (1982) beschrijft dat er een langgerekte laagte naast de vindplaats ligt. Dit is ook duidelijk in het veld waar te nemen. Stapert sluit niet uit dat dit een restant is van een erosiegeul. Het is daarom goed mogelijk dat tijdens het middenpaleolithicum de Neanderthalers, althans gedurende een deel van het jaar, water binnen handbereik hadden. De combinatie van water en nabijgelegen steentijdvindplaatsen is een veelvoorkomend verschijnsel. De tot nu toe gevonden artefacten zijn steeds aan weerszijden of in de laagte zelf aangetroffen. Waarschijnlijk was door de uitspoeling van de glaciële sedimenten hier voor de Neandertalers veel goede vuursteen voorhanden.

Vondstverspreiding

Voor zover ons bekend zijn tot nu toe minimaal zo'n 50 middenpaleolithische artefacten op deze vindplaats bij Mander gevonden. De totale verspreiding van deze vondsten beslaat een betrekkelijk klein gebied met een doorsnede van ongeveer 250 meter. Deze relatief grote aantallen in een klein gebied is één van de bijzondere aspecten van deze vindplaats. In Noord-Nederland zijn namelijk zeer weinig vindplaatsen bekend uit het middenpaleolithicum die zoveel vondsten omvatten, meestal is er sprake van een losse vondst.

▲ Afb. 1

Leden van de Steentijdwerkgroep Fryslân zoeken op de vindplaats Mander systematisch naar artefacten uit de Neandertalertijd.

foto: Marten Postma

Stapert meent dat de middenpaleolithische artefacten van Mander oorspronkelijk bovenop de stuwwal hebben gelegen en in de loop der tijd door bodemprocessen (solifluctie) hellingafwaarts verplaatst zijn. Hij verwacht daarom dat bij een eventuele opgraving geen artefacten meer in de oorspronkelijke ligging aangetroffen worden. Volgens hem heeft een opgraving ter plaatse daarom geen waarde.

Het zou echter wel interessant kunnen zijn dit wel nader te onderzoeken. De hypothese van Stapert is afwezigheid van een opgraving nooit echt goed getoetst of onderzocht. Nader onderzoek zou de hypothese verder kunnen onderbouwen en meer inzicht kunnen opleveren over de effecten van bodemprocessen op middenpaleolithische vindplaatsen. Ook zou een duidelijke relatie gelegd kunnen worden tussen sediment en verwerfingskenmerken van de artefacten. Voorts geeft vanzelfsprekend alleen een opgraving uitsluitsel over de vraag of er nog artefacten in een geologisch gezien ongestoorde (onverploegde) laag aanwezig zijn (Postma 1998). Onze conclusie is dan ook dat Stapert in wetenschappelijk opzicht meer uit deze bijzondere vindplaats kan halen.

De vondsten

De meest opvallende vondst tot nu toe is een kleine vuistbijl gevonden in 1979 door H. Oude Rengerink (Ootmarsum). Daarnaast zijn er onder andere 2 rugmessen (cou-teaux à dos naturels), een schijfvormig werktuig (een zgn. disque), een boorachtig werktuig, diverse kernen en afslagen verzameld. Het grootste deel van deze artefacten is gevonden tijdens een tiendaagse zoekcampagne door het BAI uit Groningen (het huidige GIA) die plaatsvond in 1982. Dick Schlüter (Enschede) heeft tot nu toe 8 middenpaleolithische artefacten te Mander gevonden, waaronder een geretoucheerde spits en een schrabber/schaaf op een grote afslag

▲ **Afb. 2**
Een zwaar verveerd klingfragment gevonden te Mander. Het artefact is aan één zijde nabewerkt en vertoont qua type sterke overeenkomsten met een rugmes (couteau à dos naturel). De lengte is 3,6 cm.
foto: Frans de Vries

▲ **Afb. 3**
Een middenpaleolithische afslag van Mander. Dit artefact is aangetast door vorstspijting. De lengte is 3,9 cm.
foto: Frans de Vries

▲ **Afb. 4**
Een schrabber gevonden te Mander. Dit werktuig is veel jonger dan de twee hierboven besproken artefacten. Waarschijnlijk dateert het uit het neolithicum (ca. 5.000-4.000 jr. geleden). De lengte is 2,3 cm.
foto: Frans de Vries

(Schlüter 2002). Daarnaast zijn er tot nu toe enkele honderden artefacten uit jongere perioden aangetroffen, waarbij het vooral lijkt te gaan om neolithisch en vroeg-bronstijd-materiaal.

De nieuwe vondsten

Leden van de Steentijdwerkgroep Fryslân vonden op 21 april 2002 drie artefacten die het vermelden waard zijn: twee middenpaleolithen en een neolithische schrabber.

Tjeerd de Jong (Steenwijk) vond een sterk verveerd middenpaleolithisch klingfragment (afb. 2). Het artefact is nabewerkt en qua type lijkt het sterk op een rugmes (couteau à dos naturel) die ook tijdens de zoekcampagne van het BAI zijn aangetroffen. De geretoucheerde rand is relatief scherp, terwijl de andere lange zijde stomp is.

Op het werktuig is een breed scala van verweringsverschijnselen te zien, zoals: enkele zeer kleine drukkkegels, windlak met putjes en bruin-witte patina. Ook op het breukvlak, bovenaan, is deze patina aanwezig. Dit betekent dat deze breuk lang geleden ontstaan is; mogelijk tijdens het gebruik of de nabewerking. Het werktuig is 3,6 cm lang, 2,1 cm breed en circa 1,1 cm dik.

Op dezelfde akker ontdekte Evert Kramer (Leeuwarden) een tweede middenpaleolith (afb. 3). In dit geval gaat het om een onbewerkte afslag. Deze afslag valt waarschijnlijk in de categorie afval: een bijproduct van de productie van een (Levallois)kern of van het maken van bijvoorbeeld een vuistbijl. Het voorwerp is geheel overdekt met windlak dat gepaard gaat met kleine putjes in het oppervlak. Voorts zijn krasjes op de artificiële delen te zien. Kleurpatina of witte patina is nauwelijks aanwezig. Tenslotte is het deel bij de slagbult beschadigd door vorstspijting. Het oppervlak van deze beschadiging heeft een minder verveerd uiterlijk dan de artificiële oppervlakken en zal daarom van (sub)recente datum zijn. Het artefact is 3,9 cm lang, 2,1 cm breed en circa 1 cm dik.

Ten slotte aandacht voor een vondst gedaan door Pieter Veenstra (Oosterwolde): een fraai neolithisch schrabbertje (ca. 5.000-4.000 jr. oud; afb. 4). Zoals te verwachten, is dit veel jongere werktuig beduidend minder sterk verveerd dan de twee bovengenoemde middenpaleolithen. Wel heeft het de kenmerkende hoge glans die vaak aangetroffen wordt op artefacten uit deze periode. De afmetingen van dit artefact zijn: lengte 2,3 cm, breedte 2,5 cm en dikte 0,7 cm.

Literatuur

- Stapert, D.**, 1982. A middle palaeolithic artefact scatter, and a few younger finds, from Mander nw of Ootmarsum (Province of Overijssel, The Netherlands). *Palaeohistoria* 24, p. 1-33. Rotterdam/Boston.
- Postma, L.**, 1998. Opgraven, luidt het devies! *Archeoforum* 3, p. 26-32. Stiens.
- Schlüter, B.D.**, 2002. Neanderthalers in Twente. *Jaarboek voor Twente* 2002 (41ste jaar), p. 83-94. Stichting Jaarboek voor Twente/ Van Deirse Instituut, Enschede.

colofon

Archeoforum is een gratis internet tijdschrift over prehistorische archeologie uitgegeven door ToonBeeld communicatie & vormgeving. Artikelen e.d. zijn beschikbaar op www.archeoforum.nl. De redactie nodigt een ieder uit een artikel, een nieuwsitem of een reactie op reeds verschenen items te schrijven.

redactie : Frans de Vries (hoofdredacteur)
Lammert Postma
Marten Postma

vormgeving : Frans de Vries (ToonBeeld)
Marten Postma

contact : redactie@archeoforum.nl

copyright : Alle auteursrechten berusten bij de auteurs/fotografen/tekenaars van teksten en afbeeldingen. Voor niet-commerciële toepassingen is het toegestaan dit pdf-bestand te kopiëren, uit te printen en te vermenigvuldigen. Het is niet toegestaan dit pdf-bestand te veranderen of elders te publiceren zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.